

ності. Адже під час навчання, виховання і розвитку курсантів відбувається формування правових, соціальних, педагогічних та ін. знань, умінь, навичок, мотивації, рис та якостей особистості, що, в кінцевому результаті, сприяє формуванню готовності до виконання професійної діяльності. Формування готовності під час навчання майбутніх правоохоронців у вищому навчальному закладі забезпечується, по-перше, засвоєнням змісту навчальних дисциплін, які забезпечують спеціалізацію фахівця; по-друге, міжпредметною спрямованістю і зв'язком змісту навчальних дисциплін; по-третє, організацією навчального процесу, яка має сприяти формуванню у курсантів мотивації до майбутньої професійної діяльності та професійно важливих рис та якостей особистості.

Перспективним напрямом подальших досліджень є цілеспрямоване формування готовності майбутніх правоохоронців до професійної діяльності з урахуванням спеціалізації у процесі навчання у вищих навчальних закладах МВС України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль ; ред. К. В. Виноградова. – Т. 1 : А–З. – М. : Русский язык, 1978. – 699 с.
2. Левитов Н. Д. О психологических состояниях человека / Левитов Н. Д. – М., 1964. – С. 103–142.
3. Максименко С. Д. Психологія в соціологічній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури : [навчальний посібник] / С. Д. Максименко. – К. : Наукова думка, 1999. – 216.
4. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов – М. : ИСЭ, 1984. – 939 с.
5. Психологический словарь / В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – М. : Педагогика – Пресс, 1996. – 440 с.
6. Психология : [словарь / под ред. В. В. Абраменко, В. С. Аванесова, Н. С. Агамова и др.]. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
7. Психология : [словарь / под ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського]. – М. : Педагогика, 1990. – 458 с.
8. Сучасний тлумачний словник української мови 65 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Харків : ВД «Школа», 2006. – 1008 с.

УДК:15.9:316.6

Цільмак О.М., д. юр. н., доцент, професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Одеського державного університету внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЗОН ДОВІРИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС ДО ЛЮДЕЙ

Автор у статті виклав результати дослідження особистісних зон довіри працівників ОВС до людей та встановив такі зони довіри: інтимна, інтерперсональна, персональна, соціальна, публічна та нейтральна.

Ключові слова: довіра, особистісна зона довіри, інтимна, інтерперсональна, нейтральна, персональна, працівник ОВС, публічна, соціальна.

Автор в статті изложив результати дослідження личностних зон довіри співробітників ОВД к людям и установил такі зони довіри: інтимна, інтерперсональна, персональна, соціальна, публічна и нейтральна.

Ключевые слова: довіра, личностна зона, інтимна, інтерперсональна, нейтральна, персональна, співробітник ОВД, публічна, соціальна.

Постановка проблеми. Довіра є основою всіх соціальних інститутів. Довіра до іншої людини може виступати у двох вимірах: по-перше, як особистісна віра в порядність, доброзичливість іншої людини; по-друге, як готовність слідувати певним соціальним нормам, звичаям, устоям, традиціям, правилам гри тощо.

На сучасному етапі соціального розвитку української держави рівень довіри особи до інших людей значно знижується. І зрозуміло, що дистанціювання від себе інших людей набуває певних перетворень та модифікацій.

Внутрішній світ кожної людини є закритим. Довіра та взаємодовіра працівників екстремальних видів професій є важливою умовою для ефективного вирішення професійних завдань у складних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Піонером в галузі вивчення феномена довіри в зарубіжній соціальній психології були С. Джуард і П. Ласкоу, які її досліджували з точки зору саморозкриття внутрішнього «Я».

Канадський психолог і психотерапевт С. Джуард (Sidney Jourard) [1] вперше виділив поняття «норма довірливості», під якою він розумів «... здатність реагувати довірливою на довірливість відповідно до обставин спілкування в діаді». На його думку, «норма довірливості» формується в дитинстві, коли дитина ще веде себе спонтанно, тобто відповідно до свого дієвого «Я», та її особливості залежать від реакції оточуючих на її відвертість. У результаті такої взаємодії дитини з близькими людьми у неї формується так звана «ідіосинкратична модель довірливості», під якою розуміється рівень, або ступінь, відкритості людини, який залишається відносно незмінним у подальшому житті особи, тобто надалі функціонує як риса характеру. З точки зору цього підходу, поведінка довірливої людини в кожний момент часу перебуває під впливом двох протилежно спрямованих тенденцій, одна з яких штовхає людину на те, щоб довіритися, а інша – на те, щоб придушити це прагнення.

У 1995 р. К. Парку і Л. Халберт провели спеціальне дослідження для підтвердження гіпотези про те, що «ступінь довіри до іншого буде впливати на рівень, на якому людина реагує на присутність побоювання (або на можливість не отримати винагороду при спільних діях)». У результаті спеціально проведеного дослідження автори дійшли висновку, що за наявності небезпеки люди, схильні високо довіряти, співпрацюють частіше, тоді як вони низько довіряють за відсутності небезпеки, однак і ті, й інші співпрацюють в однаковій мірі.

Отже, можна зробити висновок, що в екстремальних умовах працівники ОВС схильні у більшій мірі довіряти колезі або іншій людині, тому що від цього може залежати чиєсь життя або результат тактичної операції.

Феномену довіри присвячено багато праць, однак дослідження особистісних зон довіри працівників ОВС до людей не було здійснено. Це й буде метою та завданнями нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи навколишній світ, дитина спостерігає за поведінкою батьків та прислухається до їх думок, поглядів та світогляду. У міру соціалізації в особи виникає різне ставлення до знайомих, друзів, однолітків та чужих людей, яке залежить від ступеня довіри до них. Так, якщо ступінь довіри до людини є високим, то особа наближує її до себе, якщо низьким – то тримає дистанцію.

Працівники ОВС у своїй професійній діяльності стикаються з обманом, маніпуляціями та різними хитрощами об'єктів правоохоронної діяльності. Тому рівень довіри до інших людей у них згодом знижується. Працівники більш схильні недовіряти, перевіряти, підозрювати. Це, у свою чергу, не може не відбитися на їх особистісній життєдіяльності.

Особистість довіряє іншій людині у певній мірі, тобто у неї кожна конкретна особа займає особливу нішу ступеня довіри. Можна припустити, що особистісне дистанціювання інших людей від себе треба вивчати через призму довіри. Для встановлення особистісних зон довіри працівників ОВС до людей нами було проведено анонімне анкетування 400 курсантів ВНЗ МВС України віком 18 – 23 років; по 200 представників чоловічої та жіночої статі.

Респондентам було запропоновано визначити дистанцію, на яку вони допускають: рідних (матір, батька, брата, сестру, бабусю, дідусю), дівчину (хлопця), коханого (кохану), чоловіка (дружину), дуже близького друга, близького друга, приятеля, однокурсників, інших людей. Для цього їм треба було вписати порядкові номери запропонованих для оцінювання осіб у три кола. Перше коло визначало *інтимну* зону, тобто до нього слід було віднести тих осіб, яким вони цілком довіряють та яких вони допускають у своє дуже особисте життя. Друге коло визначало *персональну* зону, до нього слід було віднести тих осіб, з якими респонденти знаходяться у дружніх стосунках, однак яким вони не повністю довіряють тайни власного життя. Третє коло визначало *соціальну* зону, до нього слід було віднести тих осіб, з якими відбувається вимушена соціальна взаємодія, їм респонденти не довіряють тайни. Поза колами респондентам запропоновано було розташувати тих осіб, яким вони ані в якому разі не довірили б особистісних, професійних та сімейних тайн.

У результаті статистичної обробки було виявлено певні відмінності особистісного дистанціювання чоловіків та жінок. Отже, чоловіки вказали, що до власної інтимної зони вони допускають: маму (так вказало 77 % респондентів), батька (62,5%), сестру (52,5%), брата (57,5%), бабусю (47,5%), дідуся (40%), кохану (32,5 %), свою дівчину (22,5%), свого близького друга (12,5 %) та друга (2,5 %).

Представниці жіночої статі в інтимну зону допускають маму (так відмітило 81,5 %), батька (61,5%), сестру (55,5%), брата (49,5%), бабусю (69,5 %), дідуся (35,5%), коханого (81,5%), свого хлопця (31,5%) дуже близьку подругу (51,5%), близьку подругу (33,5 %), подругу (19 %).

Отже, результати анкетування свідчать про те, що у респондентів: незалежно від статі усе ж таки головним дорослим є матір; представниці жіночої статі більш ніж чоловіки допускають у свою інтимну зону матір, бабусю, сестру, дуже близьку подругу та свого коханого; існує чітка суб'єктно-об'єктна

соціальна установка про необхідність довіряти тільки рідним та дуже близьким людям.

Що стосується персональної зони, то респонденти чоловічої статі до неї у більшості випадків допускають близького друга (75 %), друга (60%); свою дівчину (57,5%); кохану (42,5 %); приятелів (35 %); знайомих (17,5 %). Серед близьких родичів найбільші показники отримали: дідусь (32,5%), бабуся (25 %); сестра, брат та батько (по 20 %); мати (17,5 %).

Представниці жіночої статті до цієї зони допускають дуже близьку подругу (48,5 %), подругу (41,5%); свого хлопця (35,5%); коханого (18,5 %); приятелів (57,5 %); знайомих (21,5 %).

До соціальної зони респонденти чоловічої статі у більшості випадків віднесли приятелів (57,5%); знайомих (50 %) та незнайомих (40 %). Жінки до цієї зони віднесли подруг (21,5 %), знайомих (71,5%) та незнайомих (19,5%).

Представники чоловічої та жіночої статі за трьома колами, тобто до публічної зони, віднесли незнайомих людей (47,5 % та 80,5%).

Отже, результати анонімного анкетування вказують на те, що у респондентів існують такі особистісні зони:

1) *інтимна* – до неї допускаються тільки близькі родичі – мама, батько, сестра, брат, бабуся, дідусь (у жінок – коханий та дуже близька подруга);

2) *персональна* – до неї у більшості випадків допускаються дуже близькі друзі, близькі друзі, своя дівчина (свій хлопець) та кохана (коханий);

3) *соціальна* – до неї у більшості випадків допускаються приятелі та знайомі;

4) *публічна* – усі інші незнайомі люди.

Нами також було вивчено ступінь (за стовідсотковою шкалою) довіри курсантів ВНЗ МВС України до близьких родичів (матері, батька, бабусі, дідуся, брата, сестри); близьких людей (друзів, дівчини, коханої) та інших осіб. Отже, респонденти чоловічої статі вказали, що вони стовідсотково довіряють матері (так відмітило 92,5 % опитаних); батькові (72, %), дідусеві (45 %), братові (42,5 %), сестрі (40 %), бабусі (35 %). Жінки стовідсотково довіряють матері (так відмітило 89,5 % опитаних); батькові (57,5%), бабусі (61,5%), братові (59,5 %), сестрі (47%), дідусеві (31,5%). При оцінці ступеня довіри близьким родичам за шкалами відсотків респонденти розмістили їх у межах 80 та 90 відсотків.

Установки чоловіків стосовно ступеня довіри до дівчини, коханої та майбутньої дружини коливаються у межах шкали від 40 до 100 %, найбільший відсоток ступеня довіри до дівчини був відмічений – 70 % (так відмітило 22,5 % чоловіків) та 80 % (так відмітило 20 %); до коханої – 70 % (так відмітило 17,5%); 80 % (так відмітило 15 %); до майбутньої дружини 70, 80 та 100% (так відмітило 10 % респондентів).

Жінки у порівнянні з чоловіками більше довіряють своєму хлопцю – найбільший відсоток ступеня довіри був відмічений 70 % (так відмітило 31,5 % респондентів) та 80 % (так відмітило 32 %); до коханого – 80 % та 90 % (так відмітило 29,5 % та 31,5 % респондентів); до майбутнього чоловіка – 70 % та 80 % (так відмітило по 11,5%) та 100% (так відмітило 16,5 %).

Слід відмітити, що друзів респонденти поділяють за ступенем довіри та

близькості до себе – дуже близький товариш, близький товариш, товариш та приятель. При статистичному вивченні результатів дослідження ступеня довіри найвищі відсотки було отримано до:

– дуже близьких друзів – 80 та 90 відсотків (так відмітило 23 % і 25,5 % чоловіків та 25,5 % і 29,5 % жінок);

– близьких товаришів – 70 відсотків (так відмітило 17 % чоловіків та 19,5 % жінок);

– товаришів – 50 та 60 відсотків (так відмітило 7,5 % і 9,5 % чоловіків та 9,5% і 10 % жінок);

– приятелів – 50 відсотків (так відмітило 5,5 % чоловіків та жінок).

Отже, представниці жіночої статі більше, ніж чоловіки, довіряють дуже близьким та близьким друзям.

Стосовно інших людей респонденти переконані, що їм слід довіряти тільки у 10 % (так відмітило 30 % з опитаних чоловіків та 25,5 % жінок); у 20 та 50 % (так відмітило 20% з опитаних чоловіків та 27,5 % і 23 % жінок) та у 40 % (так відмітило 22,5 % з опитаних чоловіків та 13,5 % жінок). Отже, статистичні показники результатів анонімного анкетування свідчать про те, що у курсантів ВНЗ МВС України незалежно від статі існує стійка соціальна установка на те, що іншим людям, тобто чужим, довіряти не можна.

Ми також провели дослідження серед працівників ОВС вікової категорії – 40 – 45 років. Усього взяло участь 100 осіб жіночої статі та 100 – чоловічої. До інтимної зони ці респонденти тільки у 10 – 12% допускають матір. Близьких родичів вони віднесли до персональної (43% – відповідей жінок та 36 % – чоловіків), соціальної (25% та 45%) зони, публічної (22 % та 8%). У зв'язку з цим ми модифікували анкету та запропонували респондентам цієї вікової категорії для оцінювання такі зони: інтимна, інтраперсональна; персональна, соціальна, публічна та нейтральна (дивись рис.1).

Отже, до *інтимної* зони (сокровенної) ми запропонували респондентам віднести тих осіб, яких вони допускають у своє дуже особисте життя та яким вони цілком довіряють (як собі), тобто їм можна довірити найбільш інтимні, сокровенні тайни власного життя; до *інтраперсональної* зони (внутрішньоособистісної) – осіб, яким вони можуть довірити значущі для їх життя тайни, окрім інтимних.

До *персональної* зони – тих, з ким респонденти знаходяться у дружніх взаєминах, однак яким вони вибірково довіряють, тобто кажуть тільки те, що не завдасть особливої шкоди, якщо про цю інформацію дізнаються інші. До *со-*

Рис. 1. Особистісні зони дистанціювання за критерієм довіри

ціальної зони – тих, з якими відбувається тільки вимушена або вільна соціальна взаємодія, цій категорії осіб респонденти не довіряють тайни.

До *публічної* зони – осіб, з якими можлива соціальна взаємодія, однак їм вони ані в якому разі не довірили би будь-яких тайн. До *нейтральної* зони слід було віднести осіб, з якими ані в якому разі не можлива соціальна взаємодія та комунікація.

Для цього респондентам були запропоновані наступні категорії: рідні (бабуся, дідусь, матір, батько, брат, сестра, чоловік (дружина), донька, син, невістка, зять, онучка, онук), близькі (свекор, свекруха, тесть, теща, коханий (кохана)), друзі (дуже близький друг, близький друг, приятель), колега, знайомий(а), незнайомий(а). Респондентам треба було вписати порядкові номери запропонованих для оцінювання осіб у п'ять кіл або поза колом (див. рис.1). Якщо, наприклад, в особи два сина (доньки, чоловіка, бабусі, дідуся), то слід вписати двічі порядковий номер запропонованої категорії у певне коло. Респондентам також було надано пояснення стосовно того, що не має значення, чи жива чи мертва людина, яка підлягає оцінці. Оцінці підлягають усі. Мета дослідження – визначення ступеня довіри до запропонованих категорій осіб.

Таким чином, респонденти (чоловіки та жінки) до інтимної зони віднесли тільки: матір (7 та 11%), батька (9 та 5%), сестру (2 та 11%), брата (9 та 3%), дуже близького друга (5 та 3%).

Отже найвищий ступінь довіри отримали у жінок – матір та сестра, у чоловіків – батько та брат. Таким чином, більшість працівників ОВС віком 40 – 45 років у процесі життєдіяльності навчилися тримати найбільш інтимніші, сокровенні тайни власного життя у секреті від усіх.

Деякі тайни власної життєдіяльності респонденти в основному довіряють тільки: бабусі (3 та 5% чоловіків і жінок); дідусю (7 та 9%), матері (36 та 41%); батькові (41 та 33%); сестрі (21 та 37%); братові (29 та 25%); чоловікові (39%); жінці (33%), донці (3 та 10%); синові (7 та 14%), коханій (6%); коханому (9%); дуже близькому другові (19 та 17%) та близькому другові (4 та 5%).

Таким чином, результати анкетування вказують, що деякі тайни власної життєдіяльності респонденти довіряють в основному матері, батькові, братові та сестрі. Найвищі показники отримали у чоловіків батько (41%), матір (36%), дружина (33%) та брат (29%); у жінок – матір (41%), чоловік (39%), сестра (37%) та батько (33%). Отже, жінки більше довіряють матері, а чоловіки – батькові. Як видно з дослідження, з роками ступінь довіри до дуже близьких друзів знижується. У цей період в основному особи чоловічої та жіночої статі усвідомлюють, що для них саме головне у житті – це сім'я.

До *персональної* зони респонденти віднесли ті категорії осіб, з якими вони знаходяться у дружніх взаєминах, однак яким вони вибірково довіряють. Найбільші показники отримали у чоловіків: близький друг (49%), дуже близький друг (36%), син (39%), дідусь (35%), донька (34%), сестра (30%), брат (29%), дружина (21%). При оцінці жінок найбільші показники були у: близького друга (48%), сина (46%), доньки (41%), дуже близького друга (41%), бабусі (30%), сестри (35%), брата (23%), чоловіка (23%).

Таким чином, одна четверта респондентів вказали на проблему довіри у

сімейних подружніх стосунках. За кількісними показниками до цієї зони респонденти віднесли найбільшу кількість категорій осіб, які підлягали оцінці.

До *соціальної* зони – тих, з якими відбувається або відбувалася тільки соціальна взаємодія, цій категорії осіб респонденти не довіряють тайни. Найбільші показники отримали у чоловіків наступні категорії осіб: дідусь (49%), бабуся (45 %), приятель (37 %), дружина (30 %), тесть (30 %), колега (29%); у жінок – дідусь (53 %), бабуся (51 %), приятель (41 %), колега (35 %). Показники недовіри є високими у таких категорій рідних осіб як бабуся та дідусь. Як пояснили респонденти, вони не хочуть, щоби літні люди страждали та нервували дізнаючись якоїсь таємної інформації: «Краще нехай не знають, ніж нервують».

До *публічної* зони респонденти віднесли осіб, з якими можлива соціальна взаємодія, однак їм вони ані в якому разі не довірили би будь-яких тайн. Найвищі показники у чоловіків отримали наступні категорії осіб: приятель (44 %), колега (49 %), знайомий (39 %), теща (33%), незнайомий (32 %), тесть (27 %). У жінок – приятель (48%), знайомий (43 %), свекруха (37 %), незнайомий (36 %) та свекор (32 %). Саме на проблему довіри у соціумі вказали показники публічної зони. Особливо це стосується таких категорій осіб як теща, тесть, свекор, свекруха, приятель, колега.

До *нейтральної* зони слід було віднести осіб, з якими ані в якому разі не можлива соціальна взаємодія та комунікація. Найвищі показники були отримані наступними категоріями осіб: чоловік (11 %), жінка (8 %), тесть (12 %), теща (13%) та незнайомий (так вказало 27 % чоловіків та 29 % жінок).

Висновки. Результати анонімного анкетування свідчать скоріше про недовіру працівників ОВС до інших людей, ніж довіру. Встановлено, що у курсантів ВНЗ МВС України та у працівників ОВС існують певні особистісні зони довіри (інтимна, інтерперсональна, персональна, соціальна, публічна, нейтральна), до яких вони відносять інших людей.

Слід зазначити, що взаємодовіра працівників ОВС при вирішенні професійних завдань у складних екстремальних умовах будується насамперед на відкритих стосунках, які базуються на порядності, надійності та чесності. Тому дуже важливими напрямками професійно-психологічного супроводження правоохоронної діяльності працівників ОВС є: по-перше, формування довірливих стосунків один до одного; по-друге, здійснення професійно-психологічного відбору надійних, психологічно сумісних працівників ОВС, які будували би довірливі стосунки з колегами та могли ефективно та результативно співпрацювати у складних екстремальних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sidney M. Jourard. The Transparent Self: Self-disclosure and Well-being // Van Nostrand., 1971 – 250 с.